

Bursa'nın Dağlık Bölgelerinde Kadın Türbeleri Etrafında Oluşan Ritüeller Ve Ana Tanrıça Kültü

Melda Medine GÜLEÇ*

ÖZ

Bursa'nın dağlık bölgesi, Bursa merkez ve diğer ilçelerinin aksine verimli ovaları ve düz arazileri olmayan, dağlık ve kırsal bir bölgedir. Bu arazi yapısından dolayı araştırmanın yapıldığı bölge "dağ bölgesi" olarak adlandırılmaktadır. Dağ bölgesi denilince akla Bursa'nın 4 dağ ilçesi; Orhaneli, Harmancık, Keles ve Büyükorhan gelmektedir. Araştırmanın yürütüldüğü Dağ Bölgesi, Türklerin tarihi deneyimlerine bağlı olarak geldikleri coğrafyalardan devşirerek getirdikleri kültür ve inanca ait çeşitli öğelerle birlikte ilk yerleşim yerleri olarak bilinen ve o günden bugüne göç vermenin dışında çok fazla sosyal hareketliliğe maruz kalmayan bir bölgedir. Bu çalışmada yörede bulunan türbelerden sadece kadın türbeleri (beş tane) ve bu türbeler etrafında oluşan dinî, kültürel ve sosyal ritüeller ele alınmıştır. Bunun yanında, çalışmada teolojide, din sosyolojisinde ve din mitolojisinde birbirinden farklı olan geleneklerin birleştirilmesi ve farklı inançlara karşı daha kapsayıcı bir duruşu savunan hareket ve denemeler anlamına gelen senkretizm, sosyal ilişki ve etkileşimlere neden olan tarihi süreç ile birlikte ele alınmıştır. Çalışmanın uygulamalı kısmı dağ ilçeleri olarak bilinen ve kadına ait türbelerin bulunduğu Harmancık ve Keles ilçeleri sınırlarında kalan yerlerde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bölgede yaşayan ve bölgeye ziyaret amaçlı gelen kişilerle görüşülmüş ve elde edilen veriler literatürden elde edilen teorik verilerle de desteklenerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuçları, günümüzde Ana Tanrıça kültürünün, Umay Ana inancının ve sağaltma ocaklarının varlığına dair bulgular olduğunu göstermektedir. Bursa'nın dağlık bölgesindeki toplulukların gelenek ve inançlarına dair yürütülen bu araştırmanın, geleceğe dair olabirlikler hakkında kısmen de olsa varsayımlarda bulunma şansı vereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Din Sosyolojisi, Ana Tanrıça kültürü, Umay Ana, sağaltma ocağı.

Rituels Formed Around Women Shrines And Nother Goddess Cult In Bursa Mountainous Region

ABSTRACT

Bursa Mountainous Region is a mountainous and rural area not having productive lowlands and flat lands in contrast with centre and other regions of Bursa. Due to the land structure it is called as "The Mountain Region". With the word mountain region Orhaneli, Harmancık, Keles and Büyükorhan 4 mountain regions of Bursa, come into the mind. The Mountain Region where research was conducted is an area known as the first residential area with some elements belonging to the culture and belief Turks picked and brought from the geographies they come from depending on their historical experiences and has not been exposed to social mobility except for immigration. In this study, only women shrines (number of five) and rituals that were composed of religious, culture land and social rituals were discussed among all the shrines which were located in that region. Besides, syncretism which means the acts and trials supporting a more inclusive stance on different beliefs and the combination of different customs in theology, sociology of religion and religious mythology, historical process that cause social relationship and interactions were discussed together in this study. The implementation part of the study were conducted in the places within the boundaries of Harmancık and Keles regions, known as mountain regions and where there are shrines belonging to women. In the study local residents and people who were there for a visit were met and the data acquired were supported with the theoretical ones from literature and tried to be interpreted. Research findings show that there exist evidence about the existence of Mother Goddess cult, Mother Umay belief and sanatorium at the present time. This study which has been conducted about the beliefs of the communities in Bursa mountainous region is thought to give a chance on the probabilities about future, at least partially.

Keywords: Sociology, Sociology of Religion, Mother Goddess cult, Mother Umay, sanatorium.

Amaç

Bu makalenin amacı Bursa'nın dağlık bölgelerinde bulunan kadınlara ait türbeler ve bu türbeler etrafında oluşan ritüelleri açığa çıkarmak, bu örnekleri Antik Yunan örnekleriyle, Anadolu Türk Köylüsü gelenekleriyle ve İslam inancı ile karşılaştırmaktır. Bu yöntemle benzerlikleri ortaya koymak ve söz konusu ritüellerin kökenine ilişkin soruların cevaplanmasına katkıda bulunmaktadır.

Araştırmanın kadın cinsiyeti ile sınırlandırılmasında kadının doğurganlığı, üretkenliği ve bereketi sembolize etmesi ve bu semboller ağının Anadolu'da ve Orta Asya'da pek çok kült inancı ile karşımıza

* Öğr.Gör.Dr.,Uludağ Üniversitesi, sosyologmelda@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 28.12.2016; Makalenin Kabul Tarihi: 21.02.2017

çıkması etkili olmuştur. Anadolu'da hemen her yerde karşımıza çıkan Fatma (Fadime) Ana kültü* ve Bacılar zümresi[†], aile geleneğine bağlı olarak anadan-kıza devredilerek ziyarete açık olan Erebiye Billa Türbesi ve bu ziyaret yerinde yapılanlara bakılarak Anadolu'da var olan Ana Tanrıça kültürünün günümüzde de varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür (Sam, 2012: 58-63).

Giriş

İlkel insanın aklını doğa olayları arasında en çok doğum ve ölüm konusu meşgul etmiş olmalıdır. Kafasındaki bu konu ile ilgili soruları cevaplamak için çevresinde inceleyebileceği yeterince örnek vardı. Bu örneklerden en etkileyici olanı doğuran kadın idi. Kadını izleyen insanoğlu, onun doğurma yetisinde gizil bir güç olduğunu düşünmüş ve anayı (özellikle klan içindeki en yaşlı kadını) kutsallaştırmıştır. İnsanoğlu için doğa olayları arasında açıklanması zor olan ikinci öge ise mevsimsel döngü yani, doğanın kışın ölmesi, ilkbaharda yeniden dirilerek yeşermesi, yazın erginleşerek ürün vermesi, sonbaharda sararıp solarak yeniden ölmesi ve bunun sürekli bir şekilde tekrarlanıyor olması idi. Bu döngüyü düzenleyen bir gizil güç olmalıydı. Mevsimsel döngü insan yaşamına öylesine çok benziyordu ki, sonunda bu doğa olayını gerçekleştiren güç kadının doğurma yetisiyle özdeşleştirildi. Böylece doğanın kendisi olan toprağı yaratan ve düzenleyen bu nedenle de bereket kültürünün baş aktörü olan bir tanrı, yani ana tanrıça yaratılmış oldu (Çetin, 2006: 190-191).

Ana Tanrıça, “yaratıcılığı, bereketi, cinselliği, doğumu, çocuk büyütme ve gelişme döngüsünü temsil eden analık simgesi” olarak tanımlanır. Anadolu'da Ana Tanrıça, dişil ilkeyi ve özellikle analığı kendinde barındırması sebebiyle, dişil ilkenin niteliklerinin taşıyıcı sembolü olarak değerlendirilir. Ana Tanrıça'ya, Yunanistan ve Roma'ya ait şirlerde, övgülerde ve dinsel anıtlarda rastlanmasına rağmen onun asıl yurdunun Anadolu olduğu ifade edilir ve hem ismine hem de tasvirlerine ilk olarak Anadolu'nun merkezinde yer alan Frigya'da rastlanır. Kültepe tabletlerinde adı Kubaba, Lidya'da Kybebe, Frigya'da Kybele olarak geçer. Hitit kaynaklarındaysa Ana Tanrıça'ya “Hepat” denir. Halikarnas Balıkcısı'na göre ise Sümer mitolojisinde Tanrı anası olan “Ki”, Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelip Kibebe adını alır. Ana Tanrıça Anadolu'da, çağ ve toplumlara göre, Vuruşema, Kubaba, Kybele, Lat, Ma, Hepat, Marienna, Rhea, Artemis adıyla anılır. Anadolu'nun bilinen en eski yerli halkı olan Hattilerin baş tanrısı, bir tanrıçadır. Anadolu'da görülen ana tanrıça inancının son halkası Efes'te Artemis'tir. Artemis'e yönelik bağlılığın, yıllar sonra Hıristiyanlık inancının doğmasıyla inancın belki de en önemli figürü, Tanrısal varlığının annesi olan Meryem Ana'ya duyulan bağlılığa döndüğü öne sürülür. Ana Tanrıça arketipinin benzer biçimi günümüzde Meryem Ana'da karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca, Anadolu'da karşımıza çıkan Ana Tanrıça arketipi ile İslam dünyasında Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma'ya atfedilen önem ve onun konumu ilişkilendirilebilir. Buna göre Hz. Fatma, başında tacı ile bir kraliçe olarak tanımlanır. Nasıl ki Meryem Ana'ya cennetin kraliçesi denir, aynı şekilde Hz. Fatma'nın da cennet kadınlarının efendisi olduğu söylenir. Babası Hz. Muhammed'in kızı Fatma'ya "babasının annesi" lakabını verdiği bilinir. Hz. Muhammed'in soyu "kevser" olarak nitelenen kızı Hz. Fatma'dan devam eder. Günümüzde Anadolu'nun pek çok yerinde folklorik uygulamalarda bereket ve şifa için "Fatma'nın Eli"nden yardım istendiği görülür. Bunun yanında “Fatıma Eli” figürünün çeşitli eşya, takı ve süslemelerde kullanıldığı bilinmektedir.

Araştırma alanında da gerek İslam öncesi döneme ait gerekse İslam sonrası döneme ait olduğu düşünülen uygulamalara rastlanılmıştır. Bu uygulamaların Türk inanç sistemi ile bütünleşerek günümüze kadar geldiği görülür. Araştırma alanı olan Bursa'nın dağlık bölgesinin merkezi konumundaki Orhaneli'nin Osmanlı öncesinde olduğu gibi Osmanlı döneminde de ismi Hadrianus veya Adranos'tur. Orhaneli'nin 1325 yılında Orhan Bey tarafından fethedilmesinden sonra yöre tamamen Türk hâkimiyetine girmiştir. Yöre toprakları Doğu Roma İmparatorluğu döneminde imparatorların avlanma sahası olmuş ve yörenin birçok yerine ılıca ve hamamlar yapılmıştır (Yıldırım, 2014: 316-339). Osmanlı Devleti'nde bu bölge ile en

* Türk folklorunda Hz. Fâtıma kültürünün önemli bir yeri vardır. Anadolu'da kadınlar Fatma (Fadime) Ana dedikleri Hz. Fâtıma'yı uğur ve bereketin timsali saymışlardır. Anadolu'nun birçok yöresinde ocak duvarları sıvanır veya boyanırken is ile el işareti basılır. Uğur ve bereket getirsin diye basılan bu el “Fatma Ana eli”dir (TDV, İslam Ansiklopedisi, 1995: 223).

† Selçuklulardan Osmanlı'ya geçişte devamlılığı sağlayan dört sosyal zümreden biri olan bacılar, Anadolu'da iktisadi hayat, askerî faaliyetler ve kültür ve eğitim faaliyetlerinin kadınlarla ilgili yönlerini teşkilatlandıran bir sosyal zümredir (Tabakoğlu, 2013: 25).

fazla ilgilenen padişah I.Murat olmuştur. Birçok köy bu padişah zamanında vakıf yapılmıştır. Yöre, diğer Osmanlı padişahlarının da ilgisini çekmiştir. Zira Osmanlı saray mutfağının tavuk, hindi ve yumurta ihtiyacı ile devletin kereste ve saman ihtiyacı da dağ bölgesindeki köylerden sağlanmıştır. Yöreye daha önce ulaşmış olan alplerin, Horasan erenlerinin ve Türkmen dervişlerinin Osmanlı kuvvetlerine yol gösterip Adranos'un fethine de bizzat katıldıkları bilinmektedir. Bu fetihle birlikte birçok Yörük oymak aşiret ve cemaati Bursa'da dağlık bölgeyi yurt edinmişlerdir. Yöreye gelerek yerleşik düzene geçmek isteyen Yörüklerin bir kısmı, yerli Rumların deprem, veba salgını ve eşkıya baskınları nedeniyle terk ettikleri yerlere gelip yerleşmişlerdir. Böyle yerleşimlere Yörükler “viran” veya “ören” adını vermişlerdir[‡]. Sürekli konar-göçer bir halde bulunan bu Yörük taifeleri çoğunlukla okuma yazma bilmemektedirler. Bu nedenle halkın “dede” diye isimlendirdiği aksakallı bilginler, Horasan erenleri ve sünni Türkmen dervişleri bu Yörük topluluklarının içlerine girerek, kurdukları köylerde yaşayarak onlara bir takım tasavvufî fikirleri ve uygulamaları benimsetmişlerdir. Sünni Türkmen dervişlerinin hurafeleri de içeren basit tasavvufî fikirleri, yöredeki konar ve göçerlere çok daha cazip gelmiştir. İşte bu nedendir ki günümüze kadar ulaşan bir takım hurafeler hem Orta Asya kökenli geleneklere sıkı sıkıya bağlılığın hem de bu uygulamanın bir sonucudur. Örneğin; bazı köylerde “dede[§]”nin eğlenceyi çok sevdiğine inanılarak davul çalıp mezar çevresinde oynanır, bazı cenaze törenlerinde ise “ölü aşı” diye adlandırılan cenaze yemeği verilir, dedeye adak adanır^{**}. Dedenin zarar vereceğine inanıldığı için dede mezarının bulunduğu alandan ağaç kesilmez herhangi bir şey alınmaz. Yine meşe, ardıç gibi bazı ağaçlar kutsal olarak kabul edilip bunlara çaputlar bağlanarak dilek tutulur. Yörükler arasında “Horasan Erenleri” olarak bilinen bu zatlar, kendi dönemlerindeki toplulukların manevi dinamikleridirler. Bir bakıma konargöçerler bu zatlar sayesinde hem dinî hem de millî benliklerini koruyabilmişlerdir.

Dikmen'in yaptığı araştırmaya göre araştırma alanı olan Bursa'nın dağlık bölgesinde toplam 244 türbe bulunmaktadır (Dikmen, 2007: 118). Beş tanesi kadına ait olan bu türbelerin her biri yörede dede olarak adlandırılmaktadır. Yöre köylerinin kuruluş yapıları incelendiğinde Dağlık bölgedeki köylerin bu dedelerin önderliğinde kurulmuş olduğu görülür. Dağlık bölgede bu Türkmen dervişler, dağ başlarında yer açıp ziraatla meşgul olmuşlar, savaş zamanlarında da savaşlara katılmışlardır. Anadolu'nun birçok köyünde olduğu gibi Türkmen dervişler, Bursa'nın dağlık bölgesinde de bu koloni hareketini başarıyla yerine getirmişlerdir (Dinçel, 2011: 31-35).

Ölmüş büyüklere ve atalara saygıda bulunma “baba hukuku”nun inanç sahasındaki belirtisi olarak görülmektedir (Kafesoğlu, 2004: 304). Şaman geleneğinde, yaşamakta olan bir insanla ölmüş olan ataları arasında yakın bir münasebet olduğu inancı günümüzde birçok uygulamada açığa çıkmaktadır. Halk inançları arasında ölen kişinin ruhu bedenden ayrıldıktan sonra, ruhun belirli zamanlarda evine geldiği ve ocağının tüttüğünü gördüğünde mutlu olduğuna inanılır (Güleç, 2012: 154). Ölüye gösterilen bu saygı biçimi eski Türk inançlarında “atalar kültürü” ile ilgilidir. Öyle ki Hunlar ve Göktürkler döneminde düşmanın ata mezarlıklarına hakaret etmesi savaş sebebi olarak sayılıyordu (Kalafat, 2000: 65). Bugün hala Anadolu'da varlığını sürdüren, evliya, dede, baba inanışlarının kökenini Atalar kültürüne bağlayabiliriz. Yöre halkının dedeye atfettiği anlamlara bakıldığında dedenin, örnek erdemli bir insanda olması gereken vasıfları kendinde barındıran zat olduğu görülür. Dede kavramının araştırmada ele alındığı şekliyle bir kişide tezahür etmesinin yanında, bazen kutsal mekân ya da nesnelere (çeşme, ağaç gibi) tezahür de ettiği de görülür.

Ataların kutsal ağaçlarda eğleştiği inancı Anadolu'da hemen hemen her türbenin yanında kesilmesi yasak olan bir kutsal ağaç bulunmasını açıklamaktadır (Durbilmez, 1999: 137-139). Bu ağaç ve bitkilere gösterilen saygı, aynı zamanda atalara gösterilen saygı anlamına gelmektedir. Bu bitkilerin törenlerde kullanılması da atalardan yardım istenmesi anlamına geliyor. Ağaçlara bez bağlamak, mezarlara belli bitkiler bırakmak gibi uygulamalar bu çağrının eylemsel ifadesidir. Ağaç kültürüyle ilgili bütün inançların kökeninde

[‡]Günümüzde araştırmanın yapıldığı dağlık bölgede Gedikören, Belenören, Issız- ören, Örencik vb. isimlerle anılan yerleşim birimleri bulunmaktadır.

[§] Türbede yatan ulu kişiye yörede verilen ad. Yörede dede kavramı ise sözü dinlenir, aşiret reisi, hayır sahibi, ermiş kişi, mübarek kişi, Allah yolunda kişi anlamında kullanılmaktadır. Dede kavramı eril nitelikte olsa da yörede taşıdığı anlam dolayısıyla kadın türbeleri için de aynı kavram kullanılmaktadır.

^{**} Ölü ve ölüm olgusuna dair pratikler ve ölüm sonrası yapılan ve bayram olarak adlandırılan kutlamalara ilişkin bakınız Sağır, 2013: 125-137.

“Hayat Ağacı”nın olduğu düşünülmektedir. Dünyanın üç tabakasını temsil eden “Hayat Ağacı”nın kökleri, gövdesi ve dal-budaklarıyla kozmik düzeyler arasında kurduğu ilişkinin bir sembolüdür. “Hayat Ağacı”nın tek olduğuna ve üzerine Allah’ın nurunun indiğine inanılır (Ergun, 2004: 145).

Türklerde ağaç soyluluğu ifade etmektedir. Özellikle büyü ve kovuğu olan ağaçlara saygı duyulmakta hatta içerisinde ‘ağaç ana’nın yaşadığına inanılmaktadır (Küçük, 2013: 125). Ocak’a göre, tarih boyunca “ağaç” ve “evliya” arasında bir ilişki kurulmuştur. Ocak, ağaç yanlarında bulunan mezarlıklar ve evliyalar arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır (Ocak, 1983: 93):

- Bazı ağaçların yalnızca bir türbe yanında bulunmaları onlara kutsallık verilmesine neden olmuştur. Bu durumda ağaç yanındaki türbe gerçektir.

- Ağacın yanındaki mezar, zaten eskiden beri kutsal olarak kabul edilen ağacın kutsallığı ile zamanla kutsallık kazanarak türbe kimliğine girebilir. Oysa başlangıçta hiçbir özelliği olmayan bir mezardır.

- Bazı ağaçların yanında hiç türbe olmamasına rağmen kutsal sayıldıkları görülmektedir. O halde bu durum ya orada eskiden bir türbe olduğu ya da bir evliyanın ruhunun ağaçta yaşadığı şeklinde yorumlanabilir.

Ağaç, mevsimlerin geçişini göstermesi, kişide zaman ve mekân algısı oluşturması bakımından önemlidir. Ağacın cinsi, yaprakların rengi ve gölgesinin yönü bu algının oluşmasında kişiye yardımcı olur. Pek çok ritüelin uygulanmasında zaman ve mekân zorunlu iki unsur olduğu için, halk dindarlığı içinde ağaca kutsiyet atfedilmesi kaçınılmaz olmuştur. Araştırma alanında tespit edilen türbelerin yanında kesilmesinin uğursuzluk getireceğine inanılan ağaçların varlığı bu tarihi, sosyolojik ve psikolojik durumu desteklemektedir.

Türk inanç sistemi içerisinde en köklü ve günümüze ulaşan gelenek kurban geleneğidir. Kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılan kurban geleneği, hangi dine mensup olursa olsun bütün Türk toplulukları tarafından uygulanmıştır (Güngör, 2007: 3). Adak adama ve kurban kesme geleneği ekonomik temelli olmakla birlikte toplumsal olarak halen varlığını sürdürmesi, Türk halk dindarlığı bakımından ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Araştırma alanında adak adama ve kurban kesme geleneğinin devam eden uygulamalar arasında olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada araştırma konusu olan beş kadın türbesi ile ilgili yapılan nitel araştırma ve literatür taraması sonucu elde edilen bulgular aşağıdaki biçimde derlenmiştir.

1. Fidan Ana

Yörede kadınlara ait beş tane türbeden biri olan “Fidan Ana” türbesi Harmançık’ın Harman Akalan Köyü’nün Türbe Mahallesi’nde (Küçük Mahalle olarak da bilinir) bulunmaktadır. Özellikle kadınlar tarafından oldukça rağbet gören ve diğer türbe ve yatırlarda görülmeyen değişik uygulamaların yapıldığı bir türbedir.

Yöre sakinlerinin anlattıklarına göre, türbesi Harman Akalan Köyü’nde bulunan Fidan Ana aslen Kınık Köyü’nden olan ermiş bir kadındır. Bu sebeple Kınık köylüleri tarafından mezar yeri tespit edilip, tespit edilen bu yere onlar tarafından ilk türbe yapılmıştır. Zamanla harabe olan eski türbenin yerine şimdiki yeni türbenin Harman Akalan köylüleri tarafından yapıldığı söylenmektedir (KK 11 ve 16).

Rivayete göre Fidan Ana geceleri evden çıkıp meşe ağacının yanında vakit geçiriyormuş. Ablasının kötü yola düştüğünü düşünen Fidan Ana’nın erkek kardeşi Ahmet şüphelenip ablasını takip eder. Meşe ağacının dibinde kardeşi ile karşılaşan Fidan Ana beddua eder ve her ikisi de ölür. Cenazeleri günümüzde ziyaret edilen yere gömülür. Türbenin içinde Fidan Ana ve kızına ait olan iki mezar, dışarıda da kardeşi Ahmet’e ait olan bir mezar olmak üzere toplam üç tane mezar bulunmaktadır. Önce üçünün mezarlarının da türbe içine gömüldüğü ancak kardeşi Ahmet’e ait olduğu iddia edilen kemiklerin sabah türbenin dışında bulunduğu tekrar içeri gömülüp üç defa sabah tekrar kemiklerin türbe dışında bulunması üzerine kardeşi Ahmet’e türbe dışında mezar yapıldığı söylenmiştir (KK 2). Köylüler tarafından bu durum Fidan Ana ve kızının, Ahmet’i yanlarında istemedikleri şeklinde yorumlanmaktadır.

Başka bir rivayete göre geceleri evden çıkıp giden Fidan Ana kurtlara, kuşlara, askerlere kazanlarla yemek pişirip dağıtmaktadır. Ermiş olduğu için de kepçe kullanmayıp kazanda kaynayan bulguru eliyle karıştırılmaktadır. Ablasının kötü yola düştüğünü düşünüp onu takip eden kardeşi Ahmet ile Fidan Ana yüz

yüze gelir ve birbirlerini görünce tılsım bozulur ve Fidan Ana'nın eli yanar. Eli yanan Fidan Ana, elindeki bulguru sıcaklığın verdiği acıyla kardeşinin yüzüne doğru serper. Bunun üzerine kardeşinin gözleri kör olur. Başka bir rivayete göre de Fidan Ana'nın kötü yola düştüğünü düşünen kardeşi Ahmet, ablasını sıcak fırına atar. Sabah kalkıp fırına gittiğinde ablasına hiçbir şey olmadığını ve fırının içinde çiçeklerin açtığını, ateşin de çiçeklere dönüştüğünü görür. Bu olay üzerine Fidan Ana Kınık köyünü terk edip Harman Akalan köyüne yerleşir. Arkasından da Fidan Ana'nın ailesi gelip bu köye yerleşir. Ermiş bir kadın olduğu düşünülen Fidan Ana'nın öleceğini anladığı ve köylülere vasiyette bulunduğu rivayet edilmektedir. Vasiyete göre; Fidan Ana, köylülerden 40 tane çam ağacı kesmelerini ve kendisine türbe yapmalarını ister. Vefatından sonra çam ağacı kesmeye giden köyün gençleri 40 tane çam ağacı keser, gençlerden biri 41 tane ağaç kesilse de olur düşüncesiyle 41. ağacı da kesmek için ağaca balta vurur ve balta vurulan yerden kan akmaya başlar. Hemen belindeki kuşağı çıkarıp kanayan yeri saran genç delikanlı bir müddet sonra kanın dindiğini görür ve ağacı kesmekten vazgeçer. Kesilen 40 adet çam ağacı ile Fidan Ana'ya türbe yapıldığı köylüler tarafından bildirilmiştir. Zamanla yıpranan ve tahrip olan türbenin ahşap malzemeleri köy camisinde ısınmak amaçlı yakılmış ve Fidan Ana için tuğladan betonarme bir türbe yapılmıştır.

Fidan Ana türbesi çocuğu olmayanlar, çocuğu yaramaz olanlar ve akıl hastaları için önemli bir ziyaretgâh olarak kabul edilmektedir. Akıl hastaları ve yaramaz olduğu düşünülen çocuklar mezarın etrafında yedi kez bildikleri sureleri okuyarak döndürüldükten sonra, iki rekât namaz kılınmakta ve dua edilmektedir (eğer hasta ya da çocuk ezberle sure bilmiyorsa ona eşlik eden refakatçi tarafından sureler okunur). Bazen hasta içeride bir müddet yalnız bırakılmaktadır. Türbeden ayrılmadan hastanın giysilerinden biri ya da giysiden bir parça alınarak mezarın bir kenarına bırakılmakta veya oradaki sınığa bağlanmaktadır. Bırakılan giysi parçasının yeşil olmasına özen gösterilir (KK 6, 7 ve 8). Fidan Ana türbesinde uğurluk ya da tılsımın gerçekleşmesi için hastanın giysilerinden biri ya da giysisinden bir parça alınarak mezarın kenarına konması örneğine Antik Yunan'da ve Eski Mısır'da da rastlanır. Antik Yunan'da ve Eski Mısır'da kâğıt inceliğinde altın bir plaka üzerine yazılan metnin katlanarak ölen kişinin üzerine yerleştirilmesiyle bir uğurluk üretilmeye çalışıldığı ve bu davranış biçiminin daha sonraları da devam ettiği elde edilen bulgulardan anlaşılmaktadır (Kingsley, 2002: 302-303). Son olarak türbe sahibinin alması için türbeye para, gözleme, yumurta, şeker, adak eti, havlu ve seccade bırakılıp geri geri türbeden çıkarılır.

Çocuğu olmayan kadınlar bu uygulamalara ilave olarak mezarın çevresini dualar okuyarak döndükten sonra türbenin üzerinde bulunan örtüyü kaldırıp örtünün altında böcek ararlar. Önemli olan böceğin canlı olarak bulunmasıdır. Bulunan böcek ya da karınca türünden her ne ise kadın onu alarak su ile canlı olarak yutmaktadır. Bulunan böcek ölü olmamalı ve ölü olarak yutulmamalıdır. Aksi takdirde hamile kalırsa da düşük ile sonuçlanacağı ya da çocuğun ölü doğacağına inanılmaktadır. Türbeye yapılan adak sonucunda doğan çocuk kız olursa adı Fidan, erkek olursa da adı Ahmet^{††} konulur (KK 4).

Harmanlık ilçesine bağlı köylerde çocuğu olmayan kadınlar için yörede yapılan uygulamalardan birisi de, ilçede yer alan iki ayrı türbeden ve Fidan Ana türbesinden olmak üzere toplam üç tane türbeden su getirilir ve Cumartesi günü her üç suya da birer adet bıçak konur^{‡‡}. Hangi türbenin suyuna atılan bıçak önce küflenirse çocuğu olmayan kişi o türbeye yönlendirilir ve türbede adak adar, türbeye çerez, yeşil başörtüsü (yazma, çember) ile bir adet tavuk götürür ve türbe civarında gördüğü çocuklara para verir.

Köylülerden edindiğimiz bilgiye göre yılın çeşitli zamanları türbeye ziyaretçiler gelmektedir. Ancak ziyaretçiler yaz mevsiminde ve Cumartesi günleri daha sık gelmektedir. Türbe içinde önceleri yılanbaşı bir demir asanın olduğu, bu asa ile hastaların vücudunun kaşındığı ya da hastaların üzerine sürüldüğü, son yıllarda bu asanın kaybolduğu köylüler tarafından aktarılmıştır (KK 3 ve 5). Ancak bu asanın kimler tarafından ya da ne şekilde ortadan kaybolduğu ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Anadolu Türk halklarının gümüş ve altın takıları arasında ve buradaki örnekte de görüldüğü gibi asa ve benzer eşyalar üzerinde Umay dişi hami ruhu ile ilişkilendirilen yılanbaşı motif olarak kullanılmıştır (Aydın, 2012: 18).

Eskiden köyde Fidan Ana türbesi adına türbe yakınlarında "kızlar hayrı" denen bir etkinlik düzenlendiği şimdi ise "köy hayrı" olarak isminin ve etkinlik alanının değiştiği tarafımıza bildirilmiştir. Bu

^{††}Rivayetlerde Ahmet olumsuz nitelikleri olan bir kişi olarak aktarılmasına rağmen, kutsiyet atfedilen Fidan Ana'nın kardeşi olması ve mezarının da Fidan Ana türbesinin hemen yanında bulunması ve köylüler ve misafirler tarafından ziyaret edilmesi sebebiyle erkek çocuklara Ahmet adı verildiği tarafımıza söylenmiştir.

^{‡‡}Türk kültüründe üç sayısının yeri ve önemi hakkında geniş bilgi için bakınız Durbilmez, 2005: 1-22.

etkinlikte, köyde yaşayanlar ve bu köyden ilçe ya da il merkezlerine yerleşenler tarafından cemiyet düzenlenmektedir. Bu cemiyette genellikle mevlit okunup toplu yemek yenilmektedir. Günümüzde, bu türden etkinlikler yöredeki diğer köylerde de düzenlendiği için etkinlik “köy hayrı” adıyla anılmaktadır.

Köy hayrı, Harman Akalan Köyü’nün büyük mahalle ve küçük mahalle diye adlandırılan iki mahallesi arasında kalan geniş düz alanda düzenlenmektedir. Köy hayrı uygulamasının Harmancık’ta ilk defa bu köyde düzenlendiği daha sonra diğer köylerde de “köy hayrı” adı ile benzer sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya bağlı toplanma günlerinin yapıldığı bilinmektedir. Fidan Ana hayrı da denen bu köy hayrı eskiden genellikle Mayıs ayında yapılmıştı. Mayıs ayında yapılmasının sebepleri arasında hıdrellezin bu ayda kutlanması ve ekinlerin başak vermeye başlaması gösterilmiştir. Düzenlenen bu hayır esnasında, ekinler kurumasın, yağmur yağsın, bolluk ve bereket olsun diye dua edilmektedir. Günümüzde ise köy hayrı denen bu uygulama katılımın çok olması istendiği için, okulların kapanması ile birlikte Haziran ayının üçüncü Pazar günü yapılmaktadır^{§§}. Köy hayrına civar köylerden misafirler de davet edilmektedir. Kızlar hayrı denilen bu uygulamada kadınlar, köyden çeşitli yiyecek malzemeleri (özellikle buğday ve un) toplayıp keşkek ve ekme yaparlar ve bunları bütün köylüye ikram ederler. Arkasından kızlar kendi aralarında organize olarak, un veya irmikten helva kararlar, gözleme yaparlar ve köylüye dağıtırlar. Köyün genç erkekleri de odun toplama, malzeme taşıma ve dağıtımda kadınlara yardımcı olurlar. Bütün bunlar, türbe namına yani Fidan Ana adına yapılmaktadır. Erkeklerin de desteğinin alınarak yapıldığı böylesi bir hayır anlayışını kadınların istekli bir şekilde sahiplenmesinde türbede yatan zatın bir kadın olmasının önemli olduğu düşünülebilir. Bu hayır için masrafların karşılanmasına yönelik köylüler tarafından para da toplanmaktadır. Elde edilen para ile öncelikle köy hayrı için yapılan mevlit, yemek gibi masraflar karşılandıktan sonra, kalan para ile Fidan Ana türbesi için tadilat işleri yapılmaktadır. O gün okunan dualarda Fidan Ana’nın ismi mutlaka geçirilmektedir. Yapılan tadilat işlemleri nedeniyle türbe fiziksel yapı itibarıyla eski halinden farklı olarak toprak alanın olmadığı ve içi betonla kaplı bir görünüme büründüğü için makalede daha önce bahsedilen türbenin örtüsünü kaldırıp altında böcek arama âdeti de kalkmıştır (KK 26).

Fidan Ana Türbesi’nin girişine Harmancık Müftülüğü tarafından türbelerde yapılmaması gerekenlerin yazılı olduğu büyük bir tabela asılıdır. Büyük harflerle uyarı içerikli maddelerin olduğu tabelada şunlar yazılıdır: “Ziyaretçilerin dikkatine! İslam dinine göre türbe ve yatırlara adak adanmaz, kurban kesilmez, mum yakılmaz, bez/çaput bağlanmaz, taş/para yapıştırılmaz, eğilerek ve emekleyerek girilmez, para atılmaz, yenilecek şeyler bırakılmaz, el yüz sürülmez, türbe ve yatırlardan medet ve şifa umulmaz, türbe ve yatırların etrafında dönülmez, türbelerin içinde yatılmaz. Bu ve benzeri bidat ve hurafeler dinimizce kesinlikle yasaklanmıştır”. Tabelada yer alan uyarılara rağmen, neredeyse bu yasakların tümüne uyulmadığı görülmüştür. Bu durum, halk dindarlığının ve bu çerçevede ortaya çıkan davranış biçimlerinin uygulanmasının, hem yazılı hukuk normlarının hem de İslami emir ve yasakların ötesine geçtiğini göstermesi bakımından araştırmamız açısından önemli bir bulgudur.

İlksel dinler, günümüzden yaklaşık olarak 3.000 yıl önce beş kıtada doğmuştur. Bu dinlerin hemen hemen hepsi animizm formunda görülmektedir. Çünkü ilkseller; hayvanlar, bitkiler, kayalar, dağlar, ırmaklar, yıldızlar gibi çevrelerinde bulunan her şeyin bir “ruh” u olduğuna inanmaktaydılar. Bu inanca göre, ruhun bedene ya da bedenin bazı bölümlerine bağlı olduğuna inanılır. Ruh canlıdır ve bedenin dışındayken de onu etkiler. Ruh, bedeni kesin olarak bırakırsa beden ölür. Ölen kişinin ruhu, yine de cesedine bağlı kalır. Ölen kişi yaşayanları kıskanıp onlardan oç almaya çalışabilir. Bunu önlemenin yolu ölen kişinin cesedine özen gösterilmesidir. Ölüler yaşamaya devam ederler, saygı isterler. Yiyecek isterler. Bu nedenle ölenlerin mezarlarına sevdikleri yiyeceklerle, yaşarken beğendikleri eşyalar, araçlar konur. Fakat ölümlerin dünyası canlıların tersidir. Yeryüzünün gecesi onların gündüzüdür (Tezcan, 1996:115-116). Kutsal olma, herhangi bir şeyin dini bir form kazanmasında temel bir ölçüt olarak değerlendirilebilir. Kutsallığın, insanlık tarihi süresince ilksel dinlerden bu yana değişik formlar altında tezahür ettiği ve yaşandığı bilinmektedir (Yıldız, 2013: 880). Türbeye eşya koyma davranışı da kutsalın yaşanması ve tezahür biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu formların Fidan Ana türbesinde de görülmesi yani köylüler tarafından eşyaların konması inancı, bu davranış örüntülerinin kaynağının çok eskilere dayandığını göstermektedir. Benzer bir şekilde, Anadolu’da yaşayan Alevi Tahtacı

§§2015 yılında 17.si düzenlenen köy hayrı Ramazan orucunun 18 Haziran’a denk gelmesi nedeniyle 14 Haziran’da yapılmıştır.

Türkmenlerinde de günümüzde halen devam etmekte olan elbiseyle ve bazı eşyalarla gömülme inancı görülmektedir.

2. Hatıp Kızı (Hala)

Harmancık İlçesi'nde yer alan Çakmak Köyü'nün 2 km. kadar güneyinde, köyü ilçeye bağlayan yolun kenarında "Hatıp Kızı Türbesi" bulunmaktadır. Rivayete göre Hatıp Kızı'nın annesi Çakmak Köyü'nden babası ise Orhaneli'ye bağlı Sırl Köyü'ndendir. Çakmak Köyü sakinleri tarafından "hala" olarak da anılmaktadır. Sırl Köyü'ndeki lakapları "Hatıplar" olduğu için de Hatıp Kızı denmektedir. Çoğunluk tarafından türbede bekâr bir kadının yatmakta olduğuna inanılmaktadır. Yörenin değişik ritüellerinin görüldüğü bir türbedir. Köylüler tarafından çok sevilen ve "o bizim halamız" diye bahsedilen Hatıp Kızı türbesinin yanından geçenler mutlaka Fatiha okurlar. Ancak yol kenarında olmasına rağmen diğer pek çok türbeye göre fazla rağbet görmemesinden dolayı da köylüler şikâyetçi olmakta ve hayıflanmaktadırlar. Hatıp Kızı türbesinin define arayanlar tarafından birkaç kez yıkıldığı ya da tahrip edildiği ancak her seferinde yeniden tamir edildiği söylenmiştir (KK 25).

Hatıp Kızı türbesinin Sırl Köyü'nde türbesi bulunan Kurtçu Mehmet Efendi'nin karısı ya da kızı olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Kurtçu Mehmet Efendi'nin karısı olduğu rivayetin dayanağı, iki kabrin bulunduğu alanların uzak mesafeden birbirini görebilecek konumda bulunmasıdır. Kızı olduğu rivayetin dayanağı ise Hatıp Kızı'nın annesinin Çakmak Köyü'nden babasının ise Sırl Köyü'nden olmasıdır. Bu rivayete yörede daha güçlü bir şekilde inanılmaktadır. Başka bir rivayete göre hasta olan Hatıp Kızı tedavi amaçlı Harmancık'taki bir sıhiyeye (sağlık konusunda bilgisi olan kişi) götürülmektedir. Ancak durumu ağır olan Hatıp Kızı "yolda ölürsem beni öldüğüm yere gömün" diye vasiyet etmiştir. Yolda giderken bugün türbesi bulunan yerde vefat ettiği ve vasiyeti üzerine oraya defnedildiği söylenmektedir (KK 12 ve 13).

Günümüzde en yaygın olarak görülen ve köylüler tarafından mutlaka yerine getirilen adetlerden birisi düğünlerde baba evinden alınan gelinin koca evine götürülmeden önce Hatıp Kızı Türbesi'nin yanına götürülüp orada dua edilmesidir. Bunun dışında köylüler ve ziyaretçiler tarafından sık olarak yapılan uygulamalar arasında, hasta olan kişilerin ve yaramaz çocukların dualarla mezarın etrafında döndürülmesi yer almaktadır. Askere gidenler de buraya gelip etrafında dönerek toprağından yalamakta, sağ salım dönüp sevdiklerine kavuşmak için adakta bulunmaktadırlar. Türbeye gelen ziyaretçiler hangi amaçla gelmiş olurlarsa olsunlar, ziyaret sonunda mutlaka yakınındaki çam ağaçlarına bez parçası (çaput) bağlayarak türbeden ayrılmaktadır. Sevgililer kavuşmak için, hastalar şifa bulmak için, çocuğı olmayanlar ve hamile kalıp da düşük yapanlar çocuklarının olması için buraya gelip burada dilek dilemektedirler. Dileğini dileyen orada bulunan taşın kovuğına ya da altına para koyar. Bu para yoksulların ya da çocukların alması içindir. Bu paranın uğurlu olduğu düşünülür ve "uğur parası" da denir (KK 20 ve 21).

Köylülerden biri yaşları dokuz olan ikiz erkek çocuklara sahip olduğunu ve çocuklarının çok inatçı olduklarını, her istediklerini yaptırmak üzere ayak direktiğini bugüne kadar dört beş defa bu yatıra gidip dua edip istekte bulunduğunu ve ikiz çocuklarında artık bu türden olumsuz davranışların kalmadığını daha uysal çocuklar olduklarını söylemiştir (KK 15).

Eskiden türbe yakınlarında, gövdesinin yere yakın yerinde bir insanın geçebileceği kadar kovuk bulunan bir çam ağacı (dualı ağaç) bulunmaktaymış. Bu kovuktan hastalar ve yaramaz çocuklar geçirilmiş. Ancak görüşmecilerden aldığımız bilgiye göre, bu ağaç bir köylü tarafından kesilmiş ve kesen kişi aynı yıl hastalanarak ölmüş. Köylüler tarafından dualı ağacı kestiği için hastalanarak öldüğüne inanılmaktadır (KK 18).

Fıtık türbesi olarak da bilinen Hatıp Kızı türbesini diğer türbe ve yatırlardan farklı kılan asıl özellik ise fıtık olan her yaşta hastanın buraya getirilmesidir. Fıtık tedavisi için ardışık üç cumartesi günü gelinmesi gerekmektedir. Bu uygulamada, türbede dua edildikten sonra, ayak bileği kalınlığında olan çam fidanlarından birisi*** kökünden koparılmadan ortadan yarılmaktadır. Hasta her bir geçişte genellikle İhlâs Suresini okuyarak üç veya yedi kez (çoğunlukla yedi kez) gövdesinden yarılmış olan bu çamın yarığından geçirilir. Sonunda ağaç tekrar ipe sıkıca sarılır. Eğer ağaç kurumadan büyürse hastalığın geçeceğine inanılmaktadır (KK 14).

*** Bu çam fidanının türbe yakınında bulunması şartı yoktur. Herhangi bir çam fidanı olabilir.

Görüşmecilerden elde ettiğimiz bilgiye göre başka bir uygulamada şu şekildedir: Fıtığı olan hasta üç defa türbenin etrafında döner ve dönerken üç kez İhlâs ve bir kez de Fatıha süresini okur. Sonra iki rekât namaz kılıp adağını adar. Adak adadıktan sonra orada bulunan bir taşın altına para koyar. Adağı yerine gelirse yani fıtık hastalığına şifa bulursa tekrar türbeye gelip orada küçükbaş cinsinden bir hayvanı kurban olarak kesmektedir (KK 1). Zamanla altına para konulan taşta atfedilen kutsiyet nedeniyle yoldan gelip geçenlerin de şifa niyetine taşın altındaki toprağı yaladığı görülmüştür.

Hatıp Kızı türbesine eskiden mutlaka Perşembe gelinirmiş ve gelenler yanlarında tavuk getirirlermiş. Türbe sahibi kadın “tavuklar bozuluyor bundan sonra canlı tavuk getirin” dedikten sonra bir daha rüyasında Hatıp Kızı’nı göremediğı ve tılsımın bozulduğı görüşmecilerden biri tarafından dile getirilmiştir (KK 23).

Görüşmecilerden biri Hatıp Kızı ile akraba olduklarını ve bir kez rüyasında Hatıp Kızı’nı gördüğünü söylemiştir. Rüyasına göre; yanında biri ile türbeyi ziyarete giden görüşmecimiz Hatıp Kızı’nın ayaklarının açıkta olduğunu ve ayakucunda üstü kapakla kapalı bir tabak durduğunu, rüyasında yanında bulunan kadının tabağı almak istediğini ama kendisinin “tabak halamın tabağı bırak onu” diyerek, tabağı almasını engellediğini görmüş. Sabah uyandığında böyle bir rüya gördüğü için çok sevindiğini ve o sevinçle rüyayı kocasına anlattığını ve rüyayı kocasına anlattığı için de tılsımın bozulduğuna inandığını ve rüyayı kocası bile olsa ikinci bir kişi ile paylaştığına pişman olduğunu söylemiştir. Eğer gördüğü bu rüyayı başkasına anlatmasaydı sevinçli bir haber ya da bir mucize ile karşılaşacağına inandığını belirtmiştir (KK 18).

3. Ayşe Nine

Keles’in Davutlar Köyü’nün Kayadibi Mahallesi’nin 600 metre kuzeyinde Kayadibi türbesi bulunmaktadır. Türbede birisi Hızır Ali Baba diğeri karısı Ayşe Nine’ye ait olduğu düşünülen ve çevrede bulunan doğal taşlardan yapılmış iki adet mezar bulunmaktadır. Civar köylerde yaşayanlar dedeyi Kayadibi Dedesi olarak bilmektedirler. Anadolu’da özellikle de Lydia bölgesinde, bir kadın ve bir erkek tanrıya birlikte tapma yaygın olarak görülür. Konu ile ilgili olarak Kybele-Attis tapımının prototip (ilk örnek) oluşturduğu söylenebilir. Ancak yapılan araştırmalarda kadın ve erkek tanrıçaların aralarında nasıl bir ilişki (eş, sevgili, ana-oğul.. gibi) olduğuna dair kesin verilere ulaşılamamıştır (Büyükgün, 2006: 37-40). Anadolu’da görülen bu tapınma şeklinin günümüzde bazı türbelerde kadın ve erkeğin birlikte olduğu türbelerin varlığı dinî olarak tam örtüşmese de, sosyolojik olarak benzerlik olduğu kabul edilebilir.

Araştırma alanında tespit edilen Kayadibi Dedesi’nin bakımını üstlenen aile ocak sahibi^{†††} olduğunu beyan etmiştir. Ocak sahibi aile, türbede yatan iki kişiden birinin Ali Dede veya Hızır Ali Baba şeklinde anıldığını, diğersinin de eşi olduğunu ve Ayşe Nine diye bilindiğini, buraya defnedilmiş bu kişilerin Orta Asya’dan geldiğini, kendi ailesinin de bu aileden “el almış^{†††}” olduğunu ve de ocağın sahibi olduklarını tarafımıza bildirmiştir. Ocak sahibi olarak nitelendirilen Değirmenciler lakaplı aile ve sülalesine “Tekeşinler” denilmesinden hareketle, geçmişte ailenin bir tekkeye bağlı olduğu ihtimali de akla gelmektedir. Dolayısıyla bu durum aileyi o günün şartlarında kanaat önderi yaparak, dinî uygulamaların yürütücüsü konumuna getirmiştir. Bu algı şeklinin hâlâ devam ettiği araştırma boyunca yapılan gözlem ve mülakatlarda tespit edilmiştir. Hızır Ali Baba’ya ait mezarda üç adet büyük, eşi Ayşe Nine’ye ait mezarda ise üç adet küçük ardıc ağacına ait kökler bulunmaktadır. Tokmak görüntüsündeki bu ağaç köklerinin türbe sahibi aileye dedelerinden kaldığı belirtilmiştir (KK 24).

Türbenin önemli bir özelliğı de yörede yaşayan hem Alevi hem de Sünni vatandaşlar tarafından ziyaret ediliyor olmasıdır. Köylülerle yapılan görüşmelerde türbede yatan kişinin adının “Ali”^{§§§} olmasından dolayı Alevi ziyaretçilerin buraya geldikleri beyan edilmiştir (KK 10 ve 17). Yapılan literatür taramasında Anadolu’nun çeşitli yerlerinde de farklı din ve mezhepten kişilerin aynı ziyaret mekânını ziyaret ettiği görülmüştür (Türk, 2010: 85). Geleneksel uygulamalar o denli birbirine karışmıştır ki, söz konusu

^{†††} Burada aile, ocak sahibi olmakla hastalık sağaltımı (halk hekimliğı) görevini yerine getirdiğini yani ifade etmiştir. Bunun için ocaklı tabiri de kullanılmaktadır (Baysan, 2014:1).

^{†††} El verme/alma, ocaklı diye tabir olunan kişinin aynı sülaleden geleneğı devam ettirebilecek birisine, sağaltma uygulamasını devam ettirmesi için icazet vermesidir (Öger, 2010: 1232).

^{§§§} Hz. Ali’ye duyulan sevgi ve saygı dolayısıyla onunla aynı adı taşıyan zata da bir sempati duyulduğu görüşmeciler tarafından söylenmiştir.

uygulamaların daha çok hangi dinden kişilerin yaptığını belirlemek oldukça güçtür Kayadibi türbesinin de yörenin tamamında yer alan diğer türbelerden farklı yanlarından birisi de budur. Bazı yönleriyle Orhaneli'nin Dağgüney Köyü'nde yer alan ve Alevî vatandaşların yoğun olarak ziyaret ettiği türbede yapılan uygulamalarla da benzerlikler taşıdığı görülür. Mesela; türbede yer alan her iki mezar ile köyde oturan ve ocak sahibi olarak bilinen bir aile ilgilenmektedir. Bunlar, geçmişte de ocak sahibi olduğuna inanılan aile ile soy bağı olan yani onlarla aynı sülaleden gelen ailelerdir. Her haftanın Perşembe gününü Cuma gününe bağlayan gecede, ocak sahibi ya da onun görevlendirdiği bir kişi türbeye giderek mum yakmaktadır. Türbeyi ziyarete gelen kişiler, önce mutlaka ocak sahibine uğrarlar ve ona yanlarında getirdikleri hediyeleri bırakırlar. Bazen türbeye gelen kişi veya kişilerin rahatsızlık derecelerine göre türbedeki töreni bizzat ocak sahibi yönetmektedir. Dolayısıyla türbenin bakım ve onarımını da o kişiler üstlenmektedir. Ocak sahibi olarak bilinen bu aile üyeleri, soy bağları dolayısıyla kısmen de olsa “mübarek” kişiler olarak kabul edilmektedirler. Her iki türbede de bulunan yatırlar, dua ve sureler okunarak tavaf edilmekte ve sonrasında türbe içinde veya yakınında iki rekât namaz kılınmaktadır. Bahsi geçen bu benzerlikler, iki türbenin görünürde farklı kültür ve mezheplere ait olmasına rağmen aslında aynı inanç ve gelenek sisteminden beslendiğinin göstergesi olarak düşünülmektedir.

Ziyaretçilerin yılın her zamanı geldikleri, gelenlerin aynı köyden ve civar köylerden olmakla birlikte çoğunlukla yöre dışından hatta il dışından bile geldiği köylüler tarafından söylenmiştir (KK 9 ve 19). Türbe, çocuğu yürüyemeyen ya da konuşamayanların, yaramaz çocuğu olanların, çocuğu hastalananların, çocuk sahibi olamayanların, çocuğunda toprak yeme alışkanlığı olanların, hayvanı sağdırmayan ya da yavrusunu emzirmeyen hayvan sahiplerinin uğrak yeridir. Köylü çocukların en temel oyun malzemesinin toprak olması dolayısıyla köyde çocuklarda sıkça toprak yeme alışkanlığı olduğu ve bu sebeple Ayşe Nine'ye geldiği söylenmiştir. Bu durumda, köyde “hacı anne” olarak bilinen ocak sahibi kadının çocuğun yüzüne karşı okuyup üflediği ve çocukların bu alışkanlıklarını bıraktıkları görüşmeciler tarafından bildirilmiştir. Kendisini sağdırmayan ya da yavrusuna emzirmeyen hayvanın sütü az da olsa bir şekilde sağılıp bir bardakla ocağa götürülür hacı anne/nine bu süte okur ve yavru hayvana içirilir, bundan sonra hayvanın kendini sağdırdığı ve yavrusunu emzirdiği söylenmiştir (KK 24). Antik Yunan'da anaerkil bir yapının ya da en azından anaerkil ağırlıklı dini inanışın geçerli olduğu MÖ 1600'den MÖ 1300'e uzanan geniş periyotta kadınların kült işleri başta olmak üzere, kutlamalarda görev aldığı, rahibelik yaptığı, kendi aralarında ritüeller düzenlediği ve akrobatlık gibi işler yaptıkları da bilinmektedir (Akalın, 2003: 20).

Türbeye gelen kişiler, mezarların çevresini üçer kez bildikleri sureleri okuyarak**** tavaf ettikten sonra ocak sahibi kadın, büyük, orta ve küçük ebatlardaki üç adet ardıç kökünden yapılmış tokmakları ayrı ayrı hastanın başının ve sırtının etrafından hafifçe vurarak üç kez dolaştırmaktadır. Her bir tokmağı dolaştırırken de üç kere İhlâs ile bir kere de Fatıha okumaktadır. Eğer getirilen yaramaz bir çocuk ise o zaman bir müddet iki kabrin arasına yatırılmaktadır. Gelen kişi veya çocuğun toprak yeme alışkanlığı varsa türbe içinden alınan toprak o kişiye yalıtılır. Gelenler hastanın şifa bulması niyetiyle bir adak sözü vererek oradan ayrılırlar. Eğer oraya gelme gerekçesi olan rahatsızlık türbe ziyaretinden sonra şifa bulursa, bir kez daha gelinerek adak, ocak sahibi kadının denetiminde yerine getirilmektedir. Hastalıklarına şifa bulduğu ya da çocuk sahibi olduğu için geri gelip adağı dışında da türbeye yardımda bulunmak istediklerini söyleyenler de olmuş. Bu kişilerin verdiği nakit para yardımı ile türbenin üstü kapatılmış ve göçük yerleri onarılmıştır (KK 22).

Görüşmecilerden biri iki oğlundan birinin üç yaşına girmesine rağmen sadece “baba” diyebildiğini türbeye getirip ocak sahibine okuttuktan iki gün sonra konuşmaya başladığını ve artık her şeyi düzgün bir şekilde söylediğini aktarmıştır. Yine aynı görüşmeci batıl inançlarının olmadığını, modern tıbbaya güvendiğini ve şifayı ancak Allah'ın verdiğine inandığını söyleyerek, bu tür inanışların ise insanı umutlandıran ve psikolojik olarak rahatlanan birer vesile olduğuna inandığını sözlerine eklemiştir (KK 17).

4. Sarıkız

Keles ilçesine bağlı Dağdemirciler Köyü'nün kuzeyinde tarlalara giden yolların başlangıcında, iki yolun kesiştiği bir noktada yer alan türbe yörede Sarıkız Dedesi olarak anılmaktadır. Yörede yer alan kadın türbelerden birisidir. Bu köyden olmadığı, başka diyarlardan gelerek buraya yerleştiği ve özellikle kadınlara

**** Genellikle ihlâs suresinin okunduğu tarafımıza bildirilmiştir.

çok faydalı bilgiler verdiği bir efsane olarak anlatılmaktadır. Ayrıca hamile kadınları ve bebekleri koruduğuna da yaygın bir şekilde inanılmaktadır. Yapılan literatür taramasında benzer inanışın Anadolu tarihinde çok eskilere dayandığı görülmüştür. Küçük Asya'ya Geç Hitit kentleri (MÖ 1000-700) döneminde girdiği tahmin edilen ve daha çok Harran'da görülen yemin tanrısı "Sin" in kehanet ettiği ve hamile kadınları koruduğu inancı vardır (Büyükgün, 2006: 84). Türk topluluklarında da hamile kadınları ve bebeği koruduğuna inanılan 'Umay' adı verilen dişi hami ruh bulunmaktadır. Yakutlara göre bu dişi hami ruh doğuma yardım etmek amacıyla kimselere görünmeden hamile kadının yanına inmekte ve üç gün boyunca orada kalmaktadır. Sayan-Altay Türklerine göre doğum sırasında hamile kadının yanına Umay, bebeğin sağlığına kast eden kötü ruhlara ok atarak bebeği korumaktadır. Türk mitik tasavvurunda Umay kuş biçiminde tasavvur edilmiştir. Anadolu Türklerinde Umay yerine Fatma Ana, kuş yerine de leylek geçirilmiştir (Ergun, 2011: 137-140; İnan, 1976: 25).

Son yıllarda çok rağbet görmese de^{†††} önceki yıllarda özellikle yeni gelin olanların uğrak yerlerinden birisidir. Eskiden düğünler genellikle Perşembe günü olduğu için Sarıkız türbesine pazartesi günü gidilmekte ve bu güne "paça günü", yapılan fiili uygulamaya da "suya çıkma" denilmektedir. Bu uygulamaya göre; yeni evli gelin düğünden sonraki ilk üç gün evinden çıkmaz. Üçüncü günün sonunda üst kıyafetlerinden birine gelin teli^{###} takarak, yanında aileden bir yenge veya eltişiyle birlikte Sarıkız türbesine gidilir. Gelin evden çıkarken, bir güğüme veya ibriğe su doldurur ve suyu yolda döke döke dedenin olduğu yere varılır. Sarıkız yatrının hemen yanında bulunan, suyu bol çeşmeden abdest alarak boşalan kap tekrar doldurulur. Bu sefer de yeniden doldurduğu suyu dökerek ve bildiği sureleri okuyarak kabrin etrafında üç kez döner ve orada dilek tutup dua eder. Çocuklar meseleyi bildiğinden orada birilerini görür görmez hemen kabre gelip, yeni gelin ile birlikte kabrin etrafını dönerler. Gelin ayrılmadan önce yanında getirdiği çerez, bisküvi, şekerleme ve içine madeni para batırılmış elmaları orada bulunan çocuklara dağıtmaktadır. Köyde "gelin adağı yiyenin dişleri ağrımaz" diye inanılan bir inanıştan dolayı, gelinin dağıttığı bu yiyecekler önemli yiyecekler arasında kabul edilir. Gelin boşalan su kabını çeşmeden tekrar doldurarak yanında bulunan kadınlarla birlikte camiye gider ve bu kez gelin üç kez caminin içinde bildiği sureleri okuyarak tur atıp sonra orada iki rekât namaz kılar, dua eder ve hep birlikte eve dönülür. Suyun Türk kültüründe önemi İslam öncesi dönemde de yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Suyun hayat kaynağı oluşunun yadsınamaz etkisiyle, Türk tabiat kültürleri içerisinde son derece önemli bir yere sahip olan 'su kültürü', başta dinler ve inanç sistemleri olmak üzere her kültürde ve bu kültürlere ait sayısız yaratmada çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır (Türkan, 2012: 146). Sarıkız türbesi etrafında yapılan bu ritüellerin temel araçlarından birinin su olmasının temelini su kültürü ile ilgili olduğu düşünülebilir.

Sarıkız türbesin de eskiden bir aileye ait olduğu ve ocak sahibi aile tarafından sahiplenildiği söylenmiştir (KK 24). Ocak sahibi aileler kendi ocağını bilmekte ve her yıl bu ocağın yanında konaklamakta ve bu ocağı kullanmaktadırlar. Sarıkız Dedesini ziyarete gelmeyen, ocağı beklemeyen, ocağa sahip çıkmayan ailenin ocaklarının zamanla boş kaldığı görülmüştür. Bir ailenin ocağı, diğer ailelerce kullanılmaz ve onların ocağına saygı gösterilir. Ancak buna rağmen bir ailenin ocağını, başka bir aile kullanmak isterse mutlaka ocağın sahiplerinden izin almak zorundadır. Bu örnek, aile ile ocak arasındaki bağlantıyı göstermesi ve ocağın atalar kültürü ile olan ilişkisini yansıtmaya açısından oldukça önemlidir. Ancak artık düzenli olarak ocağı bekleyen bir ailenin olmadığı ocak sahibi ailenin sadece yazları köye geldiği söylenmiştir. Ocaktan fayda bulmak için de ocak sahibinin mutlaka bulunması gerektiği için ziyaretçi sayısı eskiye oranla azalmıştır. Günümüzde daha çok başta yaz ayları olmak üzere yılın belirli zamanlarında ziyaret edilmektedir.

Başka bir araştırma ile benzer uygulamaların Kaz Dağları'nda yaşayan Tahtacı Türkmenleri arasında da uygulandığı görülmüştür. Buna göre Kaz Dağı'nın kutsiyeti ve olağanüstülüğü Sarıkız efsanesi ile ilişkilidir. Sarıkız efsanesi ile ilgili pek çok rivayet olmakla birlikte bu rivayetlerdeki ortak nokta Sarıkız'ın babasıyla birlikte yaşarken iftiraya uğraması sonrasında babası tarafından Kaz Dağı'na çıkarılması ve burada çeşitli kehanetler göstermesidir^{§§§§}.

†††Köylülerle yapılan görüşmelerde türbenin son yıllarda rağbet görmemesinin sebebi olarak köy nüfusunun dış göçler yoluyla azalması, genç nüfusun azalması, buna bağlı olarak düğün sayılarının azalması olarak tespit edilmiştir.

###Gelinlerin başlarına takılan parlak, uzun, ince, gümüş tel.

§§§§ Sankız efsanesi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bakınız Duymaz ve Şahin, 2008: 121-124.

5. Ana Sultan

Keles merkeze bağlı Küçük Kovacık mahallesinde yer alan türbede, yöre insanı tarafından Ana Sultan ya da Sultan Ana olarak anılan Avnu Hatun (Ayna Melek Hatun) yatmaktadır. Avnu Hatun, Oğuzların Bozok kolunun Kayı Boyu'na mensup Ertuğrul Gazi'nin üç oğlundan en büyüğü olan Savcı Bey'in hanımıdır. Ertuğrul Gazi'nin diğer oğullarından biri Gündüz Bey diğeri de Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'dir. Savcı Bey genç yaşta kaybettiği eşinin anısına bu türbeyi yaptırmış, sancağını türbeye asmış ve her yıl eşinin hayrına fakir fukaraya yemek dağıtmıştır. Fakirlere yemek dağıtma geleneği yöre sakinleri tarafından 720 yıldır yaşatılmış olup halen de Küçük Kovacıklılar tarafından sürdürülmektedir (Şahin, 2014: 79).

Savcı Bey ve Avnu Hatun'un Bay Koca**** (Hoca) ve Süleyman adında iki oğlu olduğu bilinmektedir. Süleyman Bey'e ait olduğu rivayet edilen türbe annesi Avnu Hatun'un türbesinin hemen yanındadır. Başka bir rivayete göre de bu türbede Avnu Hatun'un erkek kardeşinin yattığı bildirilmektedir.

Ana Sultan türbesi etrafında yöre halkı tarafından sıklıkla yapılan ve mutlaka yerine getirilmesi beklenen âdetlerden biri sünnet olan çocuğun buraya getirilmesi ve burada dua edilmesi şeklindedir. Son yıllarda Anneler Günü'ne özgü bir kutlama biçiminin Ana Sultan türbesi etrafında oluştuğu gözlenmiştir. İlçe merkezi ve civar köylerde yaşayan insanların Anneler Günü'nde türbeye gelip dua ettiği ve gün içinde türbe civarında yer alan mesire yerinde çeşitli etkinlikler ile kutlama yaptığı bildirilmiştir (KK 17).

Ana Sultan Türbesi ziyaretçilerinin sıklıkla yaptığı ritüellerden birisi de, Ana Sultan ve oğlu Süleyman Bey'in türbelerinin arasında yer alan ağaca taş atmaktır. Atılan taş ağaçta kalır ve yere düşmezse dileğin kabul olup yerine geleceğine inanılmaktadır (KK 10). Türklerde taşlarla ilgili inanışların ilk izleri Orta Asya'daki eski Türk inanışlarına kadar uzanmaktadır. Kutsal kabul edilen taşların en önemlisi ise "yâda" veya "yâd" taşı adı verilen sihirli taştır (Kıyak, 2011: 133). Taşlar sahip olduğu olağanüstü özelliklerinden dolayı koruyucu ruhların, tanrısal ve kutsal güçlerin mekânı olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı toplumların kültürlerinde ve dinlerinde kutsallaştırılmakla kalmamış; canlı bir nesne olarak da düşünülmüş, hatta taşla cinsiyet arasında bir bağlantı bile kurulmuştur. Özellikle Mezopotamya toplumlarında taşlar biçimlerine, renklerine ve parlaklıklarına göre eril veya dişil cinsiyet olarak sınıflandırılmıştır (Kıyak, 2011: 131) Kutsal mekân anlayışı bağlamında türbe ziyaretlerinde uygulanan bir kısım ritüellerde de kutsal taş inancını görmekteyiz. Taş kültürü ile ilgili bugüne kadar pek çok araştırma, Türk toplumunun kültür ve inanç dünyasında taş kültürünün önemini ortaya koymuştur. Oldukça zengin bir tezahüre sahip olan kutsal taş ve kaya kültürünün benzer tezahürüne araştırma sahamızda da rastlanmıştır. Araştırma sahasında rastlanan bu taşlar ziyarete konu olan veya doğrudan kutsiyet atfedilen taşlar arasında sayılamaz. Ancak taşın hareketine göre (dalda kalıp kalmamasına göre) anlam yüklenmektedir. Ağacın kalın dallarına doğru atılan bu taşların, yörede kutsallık atfedilen ve halkın belli dilek ve ihtiyaçlar için belirli vakitlerde ziyaret ettiği bu mekândan (türbenin avlusundan) toplanması önemlidir.

Sonuç

Bu çalışma bir model olarak sunulmak yerine, bir bütün olarak birtakım bilgilerden oluşan sosyolojik bir çıkarımdır. Çalışmada sosyolojik bir bakış açısı ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu bakımdan tarihi ya da etnografik bakış açısından yoksun olduğu ya da daha farklı gerekçelerle eksiklikleri olduğu ileri sürülebilir. İncelediğimiz olgular toplumsal olgulardır. Çalışma, bazı durumlarda toplumun ya da toplumdaki kurumların tamamını (din, aile, Türk toplumu, Anadolu medeniyetleri vd.), bazı durumlarda ise (hastalıklara şifa, adak, kurban, dilek, bağış, yardımlaşma vd.) sadece bireyleri ya da sosyal grubu ilgilendirdiği için kurumların önemli bir bölümü ortaya konmuştur. Bütün bunlar hem ekonomik, hukuki, dini, ailevi hem de estetik niteliktedir. Ekonomik niteliktedir çünkü kurban kesme, adak adama ve bağışta bulunma, elde edilen gelire bir organizasyon yapma ve onarım yapma gibi olgular olduğu için. Hukuki niteliktedir çünkü yaygın ve organize ahlakla ilgilidir. Dinî niteliktedir çünkü ritüellerde halk dindarlığı ile ilahi dindarlık biçimlerinin sentezi ya da tekli biçimi görülür. Ailevi niteliktedir çünkü ocak sahibi ailenin ve

**** Bay Koca (1257-1284), 1284 yılında İnegöl'ün fethi için Ermeni Beli'nde yapılan çarpışmada genç yaşta şehit olmuştur. Bay Koca Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulması aşamasında Osmanlı soyundan verilen ilk şehittir (Eroğlu, 2012: 16; Çakmakçı, 2011: 1918-1919).

aile içi ilişkilerin işlevsel varlığı söz konusudur. Estetik niteliktedir çünkü ardi ardına yapılan eylemler, kullanılan eşyalar, süslenen nesnelere, verilen hediyeler, herkesin toplu olarak katıldığı organizasyonların varlığı söz konusudur. Bu sebeple çeşitli temalardan, kurumsal unsurlardan ve kurumsal sistemlerin toplamından fazlası bir bütün olduğunu söylemek mümkündür.

Kültürün, cinsiyete yönelik davranışları düzenlediği ve cinsiyete uygun rolleri atfettiği görülür. Kadın ve erkek cinsinin ve cinsiyet kavramının, toplum içerisinde kullanımları ve kültürel çağrışımları toplumdan topluma farklılık arz etmektedir. Araştırmada “kadın” cinsi ve “kadın” cinsiyetine yüklenen anlamlar geleneksel Türk kültürü ve Türk İslam kültürü çerçevesinden ele alınıp değerlendirilmiştir. Bununla ilgili olarak araştırmada, İslam öncesi dönemde olduğu gibi İslam sonrası ve günümüzde de kadının toplumdaki itibar ve değerinin varlığı tespit edilmiştir. Türk kültüründe evin direği ve ailenin reisi olarak babanın merkeze konmasının yanı sıra, aile içi ilişkilerin ve işlevlerin sürdürülmesinde annenin yani kadının yeri belirgin bir şekilde görülmektedir. Konfüçyanizm, Budizm, Taoizm ve Hinduizm gibi uzak Doğu dinlerinden Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet’ten oluşan ilahi dinlere kadar tüm dinlerin, dünyevi konular içerisinde kutsallığıyla ilgilendiği ve toplumda başka hiçbir grubun, aile kurumu kadar din ve ahlakın etkisi altında bulunmadığı söylenebilir. Bundan dolayıdır ki hemen hemen her toplumda aile içi mevzuatın muhafazakâr bir karakter taşıdığı gözlenmektedir. Toplumun her kesimi tarafından muhafazakârlığı benimsenmiş aile kurumunun önemli bir ferdi olarak kadına atfedilen kutsiyetin bir ifadesi olarak “Ana Tanrıça kültü”nü günümüzde de görülmesi araştırmamız açısından sosyolojik bir anlam taşımaktadır. Ana Sultan etrafında oluşan ritüellerin dünya çapında kutlanan anneler günü kutlaması ile de bağdaştırılması yerelin dini, seküler, evrensel ve küresel değerleri bir araya getirmesi bakımından senkretik bir anlam taşımaktadır. Bu türden denemelerin sosyal ilişki ve etkileşimlerin sürdürülebilirliği bakımından farklı lokasyonlarda ortaya çıkabilecek davranış ve uygulama biçimlerine örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

Keles’teki Kayadibi Dedesi ve Ayşe Nine ocağının sahibinin yörede “Tekeşinler”, Denizli’deki Erebiye Billa türbesi ocak sahibinin de yörede “Tekkeşler” veya “Tekkeşenler” olarak anılması Anadolu’nun birçok yerinde görülen ve kadın türbe sahiplerinin benzer adla anılması ortak kültüre işaret etmektedir.

Araştırmada aynı coğrafyanın farklı zaman dilimlerinde yaşayan insanların benzer kültürel öğeler ürettikleri görülmüştür. Burada Türk köylüsünün Çatalhöyük, Hacılar, Hitit ya da Frig halkıyla doğrudan kültürel bir etkileşimde bulunduğunu söylemek elbette ki mümkün değildir. Fakat insan hayatında yaşamsal rol oynayan kimi kültürel unsurların kuşaktan kuşağa ve toplumdan topluma aktarılabilirdiği, aynı coğrafyada yaşamanın bu aktarımı kolaylaştırıcı etkisi olduğu söylenebilir.

Türk kültüründe var olan Umay Ana ve Ana Tanrıça kültürünün günümüze uzanan izlerine araştırma alanında da rastlanmıştır. Anadolu’da görülen halk hekimliğinin ya da sağaltma ocaklarının halen el verme biçiminde aktarılmaya ve işlevlerini korumaya devam ettiği görülmüştür. Kadın türbelere kutsiyet atfetme, onların koruyucu özelliğine olan inanç ve onlardan tedavi amaçlı medet umma bu duruma örnek olarak verilebilir. Araştırma alanında yer alan kadın türbelere tedavi amaçlı gelme, Umay Ana inancı, Anadolu’da görülen Bacıyan-ı Rum teşkilatı ve halk hekimliği uygulamalarının günümüze taşınması bakımından “kadın evliya kültü” ile de ilişkilendirilebilir. “Kamlık” tarihsel bağlamlarda kadınlar tarafından örgütlenen ve el verme aracılığıyla yeni nesillere aktarılan bir görev olmakla birlikte günümüzde erkekler tarafından da üstlenildiği görülmektedir. Türbeler etrafında görülen bu inanç ve uygulamaların her birinin kendi için farklı tarihlerde, farklı sayılarda ve farklı davranış biçimleri şeklinde ortaya çıkması Türk kültür dünyasının zenginliği olarak açıklanabilir.

Halk hekimliği uygulamaları günümüzde azalmakta ve yerini modern tıbbı bırakmaktadır. Günümüzde türbe ve ocaklar modern tıp uygulamaları ile şifa bulamayan insanların iyileşmek umuduyla başvurduğu kurumlar haline gelmiştir. Anadolu’nun hemen her yerinde ender de olsa rastlanan halk hekimliği uygulamalarına ve ocaklı ailelere araştırma alanında da rastlanmıştır. Ocaklı aileler ve sağaltma ocakları Türk kültüründe din, dil, millet, günlük hayat ve hekimlik alanlarında önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça

Akalın, Ayşe Gül (2003). “Eskiçağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, XXI, 33, 17- 49.

- Avşar, Lale (2012). "Türk Takılarında Umay İnancının İzleri ve Avrasya Kökleri", *İdil Dergisi*, 1/1, 1-24.
- Birge, J. Kingsley (1991). *Bektaşilik Tarihi*, (Çev. Reha Çamuroğlu), İstanbul: Ant Yayınları.
- Büyükgün, Banu (2006). *Men Kültüyle İlgili Eskişehir, Afyon, Kütahya ve Pamukkale Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bazı Taş Eserler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi SBE Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Eskişehir.
- Çetin, Cengiz (2006). *Anadolu'da Bereket Kültü ve Anadolu Türk Köylüsü Seyirlik Oyunlarına Yansımaları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46/1, 189-210.
- Dikmen, Alaattin (2007). *Bursa İnanç Coğrafyası*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Bursa.
- Dinçel, Ömer Faruk (2011). *Harmancık Tarihi*. Ankara: Uyum Ajans.
- Durbilmez, Bayram (1999). "Muhyiddin Abdal'ın Hayatı Etrafında Oluşan Menkabeler", I Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, 133-150, Kültür Bakanlığı yayınları: Ankara.
- Durbilmez, Bayram (2005). "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Üç Sayısı", *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, 1 / 2, 1-22.
- Duymaz, Ali; Şahin, Halil İbrahim (2008). "Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/19, 116-126, Balıkesir.
- Ergun, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ergun, Pervin (2011). "Bebekleri Dünyaya Leyleklerin Getirdiğine Dair İnançın Türk Mitolojisindeki Kökleri Üzerine", *Milli Folklor Dergisi*, 23/89, 133-146.
- Ersoy, Ersan (2009). "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kültürü (Malatya Örneği)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/2, 209-230.
- Eroğlu, Haldun (2012). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Hanedan Üyelerinin Rolü", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25/2012, 11-23.
- Güleç, Melda Medine (2012). *Espiye'de Halk Dindarlığı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Bursa.
- Güngör, Harun (2007). "Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar", *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- İnan, Abdulkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kafesoğlu, İbrahim (2004). *Türk Milli Kültürü*, 24. Basım, İstanbul: Ötüken.
- Kalafat, Yaşar (2000). *Güney Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Kıyak, Abdulkadir (2011). *Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültürünün Elazığ'daki Yansımaları*. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 5/10, 129-144.
- Küçük, Mehmet Alparslan (2013). "Geleneksel Türk Dini'ndeki 'Ana/Dışıl Ruhlar'a Mitolojik Açından Bakış", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Nisan/2013, 105-134.
- Öger, Adem (2010). "Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", *Turkish Studies*, 5/1, 1231-1246.
- Sağır, Adem (2013). "Ölüm, Kültür ve Kimlik: İğdir Ölü Bayramı İle Meksika Ölü Günü Örneği", *Milli Folklor Dergisi* (98), 125-137.
- Sam, Rıza (2012). "Hambat'taki Kültler Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* (61), 55-76.
- Şahin, Mustafa (2014). *Bursa'nın Dağ İlçelerinin Tarihi ve Kültürel Mirası Envanteri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Yayınları I.
- Tabakoğlu, Ahmet (2013). "Osmanlı İçtimai Hayatının Ana Hatları", *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, (Editör Memet Zencirkıran). 4. Baskı, ss.19-40, Bursa: Dora Yayınları.
- Tezcan, Mahmut (1996). *Kültürel Antropoloji*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türk, Hüseyin (2010). *Hatay'da Müslüman Hıristiyan Etkileşimi: St. Georges ya da Hızır Kültü*, *Milli Folklor*, 22/85, 138-147.

- Türkan, Kadriye (2012). “Türk Dünyası Masallarında Su Kültü”, Millî Folklor, 24/93, 135-148.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (1995),Eys-Fıkhü'l-Hadîs, 12. Cilt, Ankara: TDV.
- Yıldırım, Fahri (2014). 14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gönünden Bursa İlindeki Mimari Eserler 1. Cilt, Bursa: Arma Matbaacılık.
- Yıldız, M. Cengiz (2013). Harput'taki Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan RitüellereDin Sosyolojisi Açısından Bakış. Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ: 879-892.

Kaynak Kişiler:

- KK 1: ACAR, Ayşe, Çakmak Köyü, Evli, 04.06.2015, Yaş 77.
- KK 2: AKALIN, Aydın, Harmancık, Evli, 04.06.2015, Yaş 56.
- KK 3: AKALIN, Ertan, Harmancık, Evli, 04.06.2015, Yaş 72.
- KK 4: AKALIN, Havva, Harmancık, Evli, 04.06.2015, Yaş 55.
- KK 5: AKALIN, Metin, Harmancık, Evli, 04.06.2015, Yaş 60.
- KK 6: ALTINOK, Meryem, Harmancık, Evli, 05.06.2015, Yaş 37.
- KK 7: ALTINOK, Zekiye, Harmancık, Evli, 05.06.2015, Yaş 66.
- KK 8: AVŞAR, Emine, Akalan Köyü, Evli, 09.01.2015, Yaş 27.
- KK 9: ÇİÇEK, Firdevs, Dağdemirciler Köyü, Dul, 15.05.2015, Yaş 75.
- KK 10: ÇİKİN, Azime, Keles, Bekâr, 15.05.2015, Yaş 19.
- KK11: ÇOBAN, Ali, Harman Akalan Köyü, Evli, 04.06.2015, Yaş 73
- KK 12: DOĞRU, Erdal, Çakmak Köyü, Evli, 15.01.2015, Yaş 41.
- KK 13: DOĞRU, Yasemin, Çakmak Köyü, Evli, 15.01.2015, Yaş 43.
- KK 14: EÇE, Gülay, Ece Köyü, Evli, 15.01.2015, Yaş 40.
- KK 15: ERİN, Makbule, Çakmak Köyü, Dul, 04.06.2015, Yaş 68.
- KK 16: KÂHYA, İbrahim, Harman Akalan Köyü, Evli, 04.06.2015, Yaş 70.
- KK 17: KAMA, Rıdvan, Keles, Evli, 15.05.2015, Yaş 35.
- KK 18: KAYIŞ, Havva, Çakmak Köyü, Dul, 04.06.2015, Yaş 64.
- KK 19: ÖZDEMİR, Fethiye, Dağdemirciler Köyü, Dul, 15.05.2015, Yaş75.
- KK 20: ÖZDEMİR, Neslihan, Harmancık, Evli, 04.06.2015, Yaş 46.
- KK 21: SELÇUK, Nadire, Harmancık, Evli, 04.06.2015, Yaş 39.
- KK 22: TURGUT, Cevriye, Dağdemirciler Köyü, Dul, 15.05.2015, Yaş 80.
- KK 23: TURHAN, Esengül, Çakmak Köyü, Evli, 04.06.2015, Yaş 53.
- KK 24: UYANIK, Mustafa, Davutlar Köyü, Evli, 09.01.2015, Yaş 55.
- KK 25: YILMAZ, Hüseyin, Çakmak Köyü, Evli, 04.06.2015, Yaş 77.
- KK 26: YUMUŞAK, Ramazan, Harmancık, Evli, 04.06.2015, Yaş 41.